

НОВО ОТКРИЋЕ АРЕОПАГИТИКЕ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Др Биљана Турањанин Николопулос, *Созерцања (Византијска њојка романа 'Ојсага цркве Св. Сјаса' Горана Пејровића)*, Задужбина Андрејевић, Београд 2024

Биљана Турањанин Николопулос је лектор српског језика на Одсеку за руски језик, филологију и словенске студије на Филозофском факултету у Атини (Национални каподистријски универзитет), али су њени научни радови и прикази такође драгоцени допринос српској науци о књижевности. Монографија *Созерцања (Византијска њојка романа 'Ојсага цркве Св. Сјаса' Горана Пејровића)* проистекла је из њене докторске дисертације *Интертекстуално раслојавање романа 'Ојсага цркве Св. Сјаса' Горана Пејровића – контекст 'Библије' и средњовековне књижевности у насјави*, коју је одбранила 2015. године под менторством проф. др Оливере Радуловић на Филозофском факултету у Новом Саду. Ауторка је представила превасходно научне резултате њеног истраживања, са јасним и директним фокусом на елементе (српско)византијске културе и духовности, допуњујући поједине сегменте дисертације новим увидима, али и секундарном литературом о писцу, која је публикована у међувремену, рачунајући и његове најновије романе.

Књига је конципирана у осам већих поглавља, која прате сажети на српском, грчком и енглеском језику, као и Напомене, Библиографија и Индекс појмова и имена. Прво поглавље носи поетски наслов „Иако прође, Византија и даље цвјета и плодове доноси”, које је подељено на три мање целине „Наративи о средњем вијеку кроз историју српске књижевности”, „Културни идентитет изнад Истока и Запада” и „Српсковизантијско наслеђе и роман *Ојсага цркве Св. Сјаса*”. Биљана Турањанин Николопулос констатовала је да се у српској књижевности запајају „сва четири наратива о средњем веку” (архаични, романтични, модерни и нови наратив), о којима је писао Лејдулф Мелве у студији *Шта је средњи век?*, не би ли потврдила хипотезу концизним освртом на однос према средњовековном наслеђу кроз епохе и стилске формације, који је поентиран Павићевим виђењем средњовековља као „преласка са локалне на универзалну причу и поновно уписивање у европски контекст без губљења сопствене самосвојности”. Када је реч о односу према Византији, осветљен је кроз призму најпре поимања у савременој грчкој култури кроз „питање припадништва Истоку или Западу”, али и проблем западњачког стереотипа о „ретроградној припадности источњачком црквеном фону”, те, коначно, српсковизантијској синтези.

Друго поглавље „Византијска философско-теолошка мисао” може се одредити централним и, дакако, изузетним интерпретативним читањем романа Горана Петровића. Чине га четири целине: „Дјело Псеудо-Дионисија Ареопагита” (подељено на Небеску јерархију, Серафиме, Херувиме, Престоле, Господства, Силе, Власти, Начелства (начала), Арханђеле и Анђеле), „Земаљску (црквену) јерархију” (Крштење и Евхаристија), „Катафатичко богословље” и „Апофатичко богословље”. Дело Псеудо-Дионисија Ареопагита, како је наглашено, превео је Србин, старац Исаија још у 14. столећу, а чини се пресудним за разумевање романа *Ојсага цркве Св. Сјаса*:

„у свом дјелу ‘О небеској јерархији’ Псеудо-Дионисије наводи девет чинов ањела распоређених у три тријаде. [...] Он први даје класификацију према којој ће композицију *Ојсага* саобразити Горан Петровић. *Ојсага* је подијељена у девет ‘књига’, а свака од њих је названа према једном ањеоком реду, почевши од серафима који су најсавршенији, те стога и најближи Богу, а завршивши се са ањелима који су најближи људима. Свака књига се, потом, разлистава у дане чији број опада како се развија радња романа”.

Свако је, дакле, поглавље романа протумачено кроз Псеудо-Дионисијеву класификацију, са конкретним наглашавањем препознатих релација и њихове функције. Евхаристија и крштење, пак, који се јављају на почетку и крају, важне су значењске тачке које учествују „у конструкцији романа”, а „Бог коме стреме људске тежње у роману ипак није *Deus Absconditus*, како је то раније изречено, иако повремено изгледа одсутан из дешавања”. Занимљив је уочен дијалог Горана Петровића са Псеудо-Дионисијем, који се тиче бројних детаља и готово бравурозних интеретекстуалних пасажа, а његов значај исцрпљује се у уношењу „елемената неоплатонизма”, из којег се развио исихазам, што добија утемељење када се има у виду да писац у роману рачуна са „цијелом философијом исихије”.

Треће поглавље „Византијска естетика” грана се на подељке: Лијепо (прекрасно, дивно), Свјетлост, Символ и слика, Канон, Интериорна естетика (*Aesthetica Interior*) и Византијска естетика наспрам савремене естетизације. „Персонификована љепота” скопчана је са јунакињом Дивном Тановић, Богдановом супругом, те су њих двоје оличење „Љепоте и Доброте”, који су у односу „божанског ероса” као у *Пјесми над њјесмама*, како је протумачио Григорије Ниски. Етимолошка блискост између дивног и сјајног води ка „лучезарности” *Oйсага*, тј. потврђивањем романа „књигом светлости и обасјања”, јер светлост не само да „омогућава остварење љепоте”, већ „претвара нелијепо у лијепо”. Прекрасно, светлост, слика и симбол се „ослањају на учење Псеудо-Дионисија Ареопагита, односно на *йаџири-сџиичку естетџику*”, док „*инџериорна естетџика* слиједи разматрања познијих теолога, а у највећој мјери Симеона Новог Богослова”.

У четвртој поглављу дати су различити аспекти времена, који су типолошки препознати кроз сегменте о светом, историјском, времену сна, разбијеном и кружном времену. Најпре се даје функционалан увид о временским одредницама које прате темпорални ток романа, који се „рачва у анђеоске књиге”, а оне у дане, „који не означавају дневни принцип, већ хронолошку мјеру од двадесет четири часа, те се додатно уситњавају кроз романескне приче о Жичи, средњовјековном Цариграду и српској савремености. Осам до девет романескних *књига* састоје се од пет поглавља-дана”. Свето време је најдиректније омеђено Васкрсом и празницима који следе: Заклопита субота, Побусни понедељак, Ђурђева субота, На две седмице пред Благовести, Руса среда, Зелени четвртак, Водена субота, Светли уторак, Заклопити уторак. Знакове историјског времена прати иронија: „Тако се година првог пада Константинопоља иронично смјешта у *Anno Domini 1204*”, време у сновима прати сопствену логику и ритам, а Богдан спаја „историјско и литургијско време”. Распарчаност времена повезана је за мотивом прозора, тј. „жичких видика”, а кружно време се манифестује посредством часовника („пежоратива времена”), телевизора, савремености као „времена рђаве судбине” и неописан Спасовдан.

„Средњовековна библиотека” је целина која је сегментирана на: Библијски корпус, Средњовјековну полицу, Образ византијски и Петровићево плетеније словес. Библијски корпус чине *Књига пророка Исаије*, *Псалми Давидови* и *Четвороеванђеље* уз наводе из *Сџарој* и *Новој завјеша*. На „средњовјековној полици” су *Васкршњи канон Св. Јована Дамаскина*, Григорије Цамблук, верзије романа о Александру Македонском, Данилови *Живојши краљева* и *архиејискоја срџских* уз изневеравање „житијног текста” у појединим детаљима, те *Фисиолој*. Византијски жанрови у важној мери су обликовали роман Горана Петровића (житија, слова, родослови, плачеви, повести, записи, повеље), а Биљана Турањанин Николопулос је лепу аналитичку пажњу посветила загонеткама. *Oйсага* је истовремено и „цариградска хроника”, изграђена на темељима сведочанстава Никите Хонијата, Роберта од Кларија и Жофроа Вилрадуена, уз фикционалну „хронику о хроници” Никите Не-

познатог. Лајтмотиву пчела посвећена је посебна пажња у светосавским оквирима, а плетеније словес један је од стилских одлика византијске културе, уз теолошко-филозофски, естетички, литерарни, идеолошки план.

Аспекти Петровићеве поетске фантастике концентрисани су на чудо, икону као место изображеног, ониричку фантастику, фантастичну стварност и језик поетске фантастике. „*Ареопајитијски списи*” повезани су са „метафизиком иконе”, а икона је не само „чудо вере” према Павелу Евдокимову, већ битно одређује и самог човека у Литургији и есхатону. Како су „темељи византијске државе хеленска култура, праволавна вјера и римско право”, пажња је посвећена и овим аспектима у *Ојсаги*, као и „средњовековном реализму” преко „материјалног оваплоћања симбола”, попут браде и анђеоског пера.

Најпосле, у завршном поглављу „Исток и Запад” разлистане су интерпретативне јединице: Србија на међи, Енрико Дандоло и нечастиви, Латини и Антихристов број, Латинске и византијске хронике у *Ојсаги*, *Ојсага цркве Св. Сјаса* и *Баудолино*, Постмодернистичка иронија, Латински цитати, Источни и западни прозори. Запад је представљен као „топос адорације тијела и гријеха, те тако ствара наглашен опозит византијском Истоку који се одликује духовношћу, трансценденталношћу и врлинским настојањем ка небеском”, посебно кроз плотски однос Стефана Првовенчаног и Ане Дандоло. Такође, из упоредне анализе *Ојсаге* и *Баудолина* Умберта Ека проиходи да је „плач чувеног византијског хроничара” (Никитино „риданије”) једна од најважнијих линија пресека и културолошке разлике између Истока и Запада. Екова позиција рачуна са западњачким стереотипима о Византији, у овом случају „византијској реторичности као извјештачености”. Латински цитати имају илуминативну функцију. Први је цитат из рукописне збирке *Carmina Burana*, а други је из Библије.

Из језгровитог закључка издвајају се најкључнији научни доприноси монографије Биљане Турањанин Николопулос, које можемо именовати „’новим открићем’ *Ареопајитијике*” у српској култури, оквирима литургијског времена као „предворја вјечности” и издвајањем *Ојсаге* као једне „од најзначајнијих књига боготражитељства цјелокупне српске књижевности”. Ауторка је скруполозно и педантно уобличила рукопис, чувајући се труизама, таутологија и непотребног вишка текста. Иако је докторска дисертација *Византија у српској њосймодернистичкој њрози* (Борислав Пекић, Милорад Павић, Горан Пејровић и Рагослав Пејковић) (2013) Марине Канић тематски врло блиска монографији *Созерцања*, научни резултати су унеколико другачији и треба констатовати да књигу Биљане Турањанин Николопулос можемо осмотрити као самосвојно ново читалачко *тиховање* над романом-иконом Горана Петровића.

Др Јелена Ђ. Марићевић Балаћ
Универзитет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност
mitojelija@gmail.com

UDC 821.163.41-31.09 Petrović G.
https://orcid.org/0000-0002-9590-0305
Примљен: 26. марта 2025. године
Прихваћен: априла 2025. године